

ARİŞ

Sayı/Issue: 26

Haziran/June 2025

<https://aris.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 28.04.2025

Kabul/ Accepted: 10.06.2025

DOI: 10.32704/akmbaris.2025.205

Araştırma Makalesi/Research Article

Samsun Orta Mektebine İlişkin Bir Arşiv Dosyası

Emre Kolay*

Öz

Tanzimat sonrası Osmanlı bürokratik sisteminde yapılan reformlar neticesinde eğitim sistemi ile ilgili radikal dönüşüm süreci de başlamıştır. Bu süreç yüzyılın ikinci yarısında çıkarılan kanunlar ve talimatnameler ile hukuki zemine de oturtulmuş ve imparatorluğun hemen her noktasına sirayet edecek biçimde uygulanması için çaba gösterilmiştir. Rüşdiye, İdadi, Sultani gibi farklı kademelerde açılan eğitim kurumlarının başta nüfus yoğunluğu büyük olan kentlerde açılmasının yanı sıra pek çok seyrek nüfuslu yerleşim alanlarında da mekteplerin açıldığı arşiv belgelerinden takip edilebilmektedir. Mektepler kimi zaman bağımsız bir yapı olarak inşa edilmekte, kimi zamansa başka bir kamu yapısının ya da kiralanan bir konağın kullanıldığı görülmektedir. İmparatorluğun son yıllarında eğitim kurumlarının hem nitelikli fiziki mekanlardan yoksun olduğu hem de nitelikli öğretmen ve personele yoğun bir şekilde ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise bu sorunların aşılması için ciddi bir mesainin harcandığı söylenebilir. Çıkarılan kanunlarla birlikte eğitim sisteminde değişime gidilmiş, ihtiyaç duyulan fiziki mekân ile ilgili girişimler yapılarak pek çok okul inşa edilmiştir. Bir yandan da İmparatorluktan miras kalan eğitim yapılarının işlevini sürdürdüğü görülür. Bu kapsamda Maarif Vekaleti tarafından eğitim yapılarının mevcut durumlarını öğrenmek üzere sual varakası olarak da adlandırabileceğimiz bir dosya hazırlanmıştır. Ayrıca dosya ekinde mektep binalarıyla ilgili görseller ve planlar da talep edilmiştir. Detaylı bilgisi istenen yapılar arasında Samsun Orta Mektebi de bulunmaktadır. Çalışmamız kapsamında Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi bünyesinde yer alan Samsun Orta Mektebi'ne ilişkin hazırlanan 1928 tarihli sual-cevap dosyası detaylarıyla incelenecek, plan şeması ve fotoğrafı eşliğinde yapının mimari kurgusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Arşiv Belgeleri, Cumhuriyet Dönemi Mimarisi, Eğitim Yapıları, Kamu Yapıları, Mektep, Samsun.

* Doç. Dr. – Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
e- posta: emre.kolay@erbakan.edu.tr / ORCID: 0000-0002-5696-324X

Atıf: Kolay, Emre (2025). "Samsun Orta Mektebine İlişkin Bir Arşiv Dosyası", *Arış*, Haziran, Sayı: 26, s. 93-113

An Archive Document on Samsun Middle School

Abstract

As a result of the reforms made in the Ottoman bureaucratic system after the Tanzimat, the process of radical transformation of the education system also began. This process was also put on a legal basis with the laws and instructions issued in the second half of the century, and efforts were made to implement it in a way that would permeate almost every part of the empire. It can be seen from archival documents that educational institutions such as Rüşdiye, İdadi and Sultani were opened in cities with large population densities, as well as in sparsely populated settlements. Sometimes the schools were built as an independent structure, while other times they used another public building or a rented mansion. Educational institutions both lack qualified physical spaces and are in dire need of qualified teachers and staff. In the first years of the Republic, it can be said that a serious effort was made to overcome these problems. The education system is changing with the enactment of laws, and many schools are being built in response to the need for physical space. On the other hand, the educational structures inherited from the Empire continued to function. In this context, the Ministry of Education prepared a file, which can also be called a questionnaire, to learn about the current situation of educational structures. In addition, visuals and plan drawings were requested in the attachment of the file. Samsun Middle School is among the buildings for which detailed information was requested. Within the scope of the study, the question-answer file prepared for the Samsun Middle School will be examined in detail and the architectural organization of the building will be discussed with the plan diagram and photograph prepared in 1928.

Keywords: *Archive Documents of Republic, Architecture of Republican Period, Education Buildings, Public Buildings, School, Samsun.*

Giriş

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim sistemi alanında gerçekleştirilen reformların şüphesiz Osmanlı'nın son yıllarında uygulanan birtakım düzenlemeler ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi eğitim sistemi hakkında araştırma yapabilmek ve yorumda bulunabilmek için Tanzimat sonrası Osmanlı eğitim sisteminin de irdelenmesi zaruridir. 1839 yılının son aylarında yayımlanan Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti artık sadece askeri alanda değil, topluma nüfus eden her alanda reform yapmanın gerekliliğini kabul etmiş ve bunun yolunu açmıştır. Bu seneyi takip eden yıllarda ise ülke yönetiminin hemen her alanında köklü değişikliklerin yaşandığı, yeni kurumların ve bakanlıkların oluşturulduğu seküler bir yönetim anlayışının Osmanlı bürokrasisinde benimsenmeye başlandığı görülmektedir. Bu düzenlemeler içerisinde Memalik-i Osmani'deki eğitim sistemi de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkar. Eğitim alanındaki dengesizlik ve kontrolsüzlük en başta yeni benimsenen yönetim sistemi için uygun değildir. Bu sebeple 1857'de kurulan Maarif-i Umumiye Nezareti, kısa süre içinde tüm Osmanlı coğrafyasında uygulanabilecek eğitim sistemleri üzerinde çalışmaya başlar. Neticesinde pek çok atıf yapılan 1869 Maarif Nizamnamesi meydana getirilir (Erdoğan, 1995, 46). Nizamname sonraki yıllarda eklemeler ve düzeltmelerle birlikte Cumhuriyet dönemine kadar uygulanabilecek kapsamlı bir kanundur. Fransa eğitim yasalarından esinlenilerek hazırlanan ve 198 maddeden oluşan söz konusu kanun, Osmanlı İmparatorluğu'nda modern eğitim sisteminin temellerini atan en kapsamlı belge olarak tarihi öneme sahiptir (Tekeli, 1985, 469-470; Kodaman, 1999, 24,26). Nizamname, Osmanlı eğitim sistemini belirli okullar ve kademeler çerçevesinde yapılandırarak, eğitim süreçlerini yapılandırmaya yönelik esaslar içermektedir (Tekeli, 1985, 470). İlköğretimden yükseköğretime kadar olan tüm eğitim kademelerini (sıbyan mektepleri, iptidai mektepleri, idadiler ve sultaniler gibi) kapsayan kanun, okulların ders programlarını, eğitim sürelerini, kayıt ve kabul şartlarını belirlemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan azınlıkların da kendi okullarını kurabilecekleri ve işletebilecekleri yasal zemin bu kanun ile sağlanmaktadır. Böylelikle Osmanlı eğitim sistemi, çokkültürlü yapıya uygun yasal çerçevesini oluşturmuştur. Bununla birlikte eğitim sisteminin en önemli unsuru olan öğretmenler konusu da Osmanlı Devleti için başka bir sorun teşkil eder. Kurulan mekteplerde nitelikli eğitim verebilecek öğretmen sayısı sınırlıdır (Öztürk, 2000, 85). Bu sebeple bazı vilayetlerde öğretmen yetiştirme süreçlerini kurumsallaştırmaya yönelik Darülmuallimat ve Darülmuallimin ismi verilen kız ve erkek öğretmen okulları açılır ve öğretmen kapasitesi artırılmaya çalışılır. Eğitim alanında yaşanan bir başka sorun ise fiziki mekân yetersizliğidir. Arşiv belgelerinden takip edebildiğimiz kadarıyla vilayetlerde açılan ve öğretmen ataması gerçekleştirilen bazı okulların binaları yoktur ve farklı yöntemler ile okullara bina aranmaktadır. Konutların kiralanması ya da başka amaçla yapılmış bir kamu binasının okula dönüştürülmesi gibi çözümlere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu hususta özellikle II. Abdülhamid dönemi öne çıkar. Bu dönem, 1869 Nizamnamesi'nin uygulanabildiği ve Osmanlı vilayetlerinde en yoğun mektep inşası faaliyetlerinin yürütüldüğü dönemdir (Sakaoğlu, 1991, 99). Meşrutiyet döneminde de gerek hukuki gerekse imar faaliyetleri kapsamında uygulamaların devam ettiği izlenmektedir. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Osmanlı'dan bakiye eğitim yapılarının varlığına karşın yeni binalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılır. Yaşanan savaşlarla birlikte eğitilmiş insan ve öğretmen nüfusundaki azalma da bir diğer sorun olarak Cumhuri-

yet kadrosuna intikal etmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında hem hukuk hem de inşa faaliyeti alanında girişimlerin hızla yapıldığı görülür. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim-öğretim kademeleri ve müfredatı yeniden şekillenir (Sakaoğlu, 2003, 172). İlk, orta ve yüksek mekteplerin detayları ile diğer okul türlerinin yürütme şekli bu kanun ile açıklığa kavuşturulur. Bununla birlikte pek çok vilayette, ilçede, kasabada ve köylerde okul binalarının inşasına başlanır (Özbek, 2013, 275-276). Bununla ilgili Maarif Vekaleti bir takım tip projeler de hazırlamış, iklime ve malzemeye göre tipolojiler oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edilen eğitim yapılarındaki tip proje uygulamalarının oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Mukbil Kemal Taş'ın Ankara'da Gazi ve Latife Mektepleri için tasarladığı plan tipolojisinin daha sonra pek çok vilayette uygulama alanı bulması bu duruma örnek teşkil eder. Bir yandan yeni binalar inşa edilirken diğer yandan Osmanlıdan bakiye eğitim yapıları da halihazırda kullanımdadır. 1920'li yıllar içerisinde Maarif Vekaleti söz konusu yapılarla ilgili detaylı bilgilere ihtiyaç duyar ve bu doğrultuda bir dosya hazırlar. Dosyanın mahiyeti içerisinde bulunan talimatnameler ile şekillenmektedir. Buna göre vilayet sınırları içerisinde bulunan ve Osmanlı'dan bakiye kalan yapının kimliği ve sahip olduğu fiziki unsurlara yönelik 22 sorudan oluşan soru-cevap belgesi hazırlanmıştır. Söz konusu belgede yapının inşa tarihi, mimari özellikleri, malzeme kullanımı, onarım geçmişi ve mevcut durumu gibi unsurlar sorgulanmıştır. Dosya kapsamında yalnız yazılı veriler değil, aynı zamanda yapıya ait fotoğraf ve çizimler de talep edilir. Bu taleplerin gerçekleştirilebilmesi için de ayrıca talimatnameler hazırlanmıştır. Buna göre, fotoğrafların net olması ve yapıyı bütüncül bir şekilde sunuyor olması şartlar arasında yer alır. Planlar ise yapının tüm mimari detaylarını sunacak şekilde hazırlanmalıdır. Ayrıca yapının kent içinde bulunduğu konumu ve diğer kamu yapılarıyla olan ilişkisini gösteren bir vaziyet planı da dosya içinde olmalıdır. Söz konusu dosyanın 1923-1928 yılları arasında pek çok vilayete gönderildiği ve özellikle orta mektep olarak kullanılan binalara yönelik bilgi talep edildiği Cumhuriyet Arşivleri'nden takip edilebilmektedir. Bu doğrultuda Osmanlı'nın son yıllarında inşa edilmiş ve Cumhuriyet yönetimine intikal etmiş olan pek çok eğitim yapısı için söz konusu dosyaların hazırlandığı görülmektedir¹. Dosyaların hazırlanmasından ve soruların yanıtlanmasından sorumlu olan kurum ise genellikle ilgili vilayetin maarif müdürlüğüdür. Bununla beraber bazı okullar için ilgili okulun müdürü de sürece dâhil edilmiş ve dosyanın hazırlanmasında katkı sağlamıştır.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan 180.9.0.0. 98/477/2 No'lu 14.04.1928 tarihli bir dosya içerisinde Samsun Orta Mektebi'ne ilişkin yer alan belgeler bu çalışmanın ana konusu ve kaynağını teşkil etmektedir. Mektebin bodrum, zemin ve birinci kat planlarının yanı sıra vaziyet planı (yapının kent için konumu), bir cephe fotoğrafı, soru ve cevap tablosu ve beraberinde fotoğraf ve çizimler için uyulması gereken esaslara yönelik talimatnamelerin bulunduğu belgeler söz konusu dosyanın içeriğini meydana getirmektedir. Bu haliyle dosya, yapının tarihi ve mimari özellikleriyle ilgili özgün detaylar sunmaktadır.

¹ Bu hususta Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde Muğla, Balıkesir, Denizli, Ordu, İzmir, Erzurum, Konya ve Sinop gibi çok sayıda vilayette bulunan orta mekteplere ilişkin dosyalar hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu dosyalardan yalnızca birkaçının sanat ve mimarlık tarihi çalışmaları kapsamında ele alındığı da izlenmektedir. İlgili yayımlar için bkz. Türkmen, 2022, 529-550; Kolay, 2024, 679-699.

Samsun Orta Mektebinin İnşa Tarihi ve Soru - Cevap Belgesi

Samsun Orta Mektebi olarak bir süre hizmet vermiş olan yapının ilk inşa evresine dair kesin bilgilere sahip değiliz. Bununla birlikte yapının 1913-14 tarihinde “Askerler Ticaret İdadisi” olarak inşa edildiği ve kısa bir süre de Askeri Hastane olarak kullanıldığı dile getirilmektedir (Sarısakal, 2005, 57; Bayraktar, 2016, 367)². Osmanlı arşiv belgeleri arasında bu yıllar içerisinde Samsun’da gündeme gelen mektep inşa faaliyetlerine yönelik belgelerde birtakım yazışmaların gerçekleştiği izlense de söz konusu talep ve cevap yazılarının daha çok rüşdiye mektebine ait olduğu görülür. Dolayısıyla sözü edilen Ticaret İdadisi’ne ilişkin bir inşa belgesine henüz rastlanmamıştır. Bu noktada yukarıda detaylarını verdiğimiz Cumhuriyet dönemi belgeleri bizlere kritik ipuçları sunmaktadır. Bina Hakkında Suâller ve Cevâblar başlıklı tabloda yapının tarihi, mimari ve kullanım özelliklerine yönelik sorular yer almakta olup Samsun Orta Mektebi özelinde verilen cevaplarla bu konuların açıklığa kavuşturulduğu görülmektedir. Buna göre yapının inşa amacı ve inşa tarihi sorularına mektep olarak 1328-29 R. / 1913-14 M. tarihinde inşa edilmiştir cevabı verilmektedir. Bu durumda daha önce araştırmacıların dile getirdiği inşa tarihi bu belge ile de doğrulanmaktadır.

Mektep için hazırlanan “*Bina Hakkında Suâller ve Cevâblar*” başlığını taşıyan belgede matbu olarak hazırlanmış 22 soru ve el yazısı ile doldurulmuş 20 cevap yer almaktadır (Şekil 1, Tablo 1). Verilen cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla yapının 1913-14’te kârgir olarak inşa edildiği, herhangi bir tamir görmediği ve halen sağlam durumda olduğu belirtilmektedir. Yapının mülkiyetinin hükümete ait olduğu ve değerinin 100.000 lira olarak tespit edildiği okunmaktadır. Ayrıca yapının ilk inşasında mektep olarak tasarlandığı, leylî (yatılı) eğitime uygun olduğu ve 100 öğrenci kontenjanına sahip olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte okulun 20 dönüm bahçeye sahip olduğu ve binanın genişletmeye (tevsî) müsait olduğuna dair bilgiler de söz konusu belgede sunulmaktadır. Belgede vurgulanan bu bilgiler, yapının eğitim yapısı olarak planlandığını ve dönemin ihtiyaçlarına göre şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde eğitim yapılarının kullanım sürekliliği ve mekânsal dönüşümünü anlamak açısından da önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

² Duymaz, çalışmasında yer verdiği Samsun Orta Mektebini “Samsun (Canik) İdadisi olarak tanımlamakta, fakat sunmuş olduğu arşiv belgesindeki yapı projesi ile Samsun Orta Mektebi’nin sahip olduğu mimari biçim arasında bir benzerlik bulunmamaktadır. Bkz. Duymaz, 2006, 455.

سؤال	جواب
۱ - بانك انشاء ارضيات	۱ - كازكې رود ؟ ۲ - بانك كازكې رود ؟ ۳ - آستانه رود ؟ ۴ - كرتيج رود ؟ ۵ - تاريخ انكسار ۶ - لك صوت انكسار شعيرى ۷ - صافلام ۸ - خرافه و قابى كشمير ۹ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۲ - بانك حالى ارضيات	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۳ - بانك جيت غارنى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۴ - بانك قيمت رسميه	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۵ - كرامى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۶ - مكتب اولادى بايقرب بايقارنى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۷ - مكتب انكسارنى اولوب اولادنى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۸ - انكسار مساهله اولوب اولادنى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۹ - اعظمى مساهله قاج طبره ايجره اين اولادنى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۰ - اعظمى مساهله قاج صنف ايجره مساهله	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۱ - باغچى وارمىد ؟ مساهله زلفارورد ؟ قاجمير ؟	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۲ - باغچى اولادنى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۳ - مكتب توسيع ايجره ايجرى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۴ - باغچى توسيع ايجره ايجرى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۵ - مساهله قاجى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۶ - جيرانه قاجى	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۷ - آستانه شرانك حيدرى قاجمير ، قاج وارورد ؟ طبره مساهله كورده عدوى قاجمير ؟	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۸ - حمام و روسه كى شيد وارمىد ؟	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۱۹ - نيشن قاجمير وارمىد ؟	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۲۰ - بانك اعظمى مساهله ايجره قاج ليرا مساهله قاجمير وارمىد ؟	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۲۱ - قاجمير وارمىد ايجره قاجمير وارمىد ، تاريخ قاجمير وارمىد ؟	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير
۲۲ - قاجمير وارمىد ايجره قاجمير وارمىد ؟	۱ - تاريخ انكسار ۲ - لك صوت انكسار شعيرى ۳ - صافلام ۴ - خرافه و قابى كشمير ۵ - يك خراب و خرافاتى كشمير

Şekil 1: Samsun Orta Mektebine İlişkin Soru-Cevap Belgesi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 180.9.0.0. 98/477/2).

Bina Hakkında Suâller ve Cevâblar	
Binanın bulunduğu şehir semt-i meşhûr mahalle sokak	
Cevâblar	Suâller
1. Kârgirdir	1. Kârgir midir? Taş mı? Tuğla mı? 1. Binanın inşâi evsâfı 2. Yarım kârgir midir? 3. Ahşap mıdır? 4. Kerpiç midir?
1. 1328-1329 2. Şimdiye kadar ta'mîr görmemiştir 3. Sağlamdır	1. Târîh-i inşâsı 2. En son esas ta'mîrâtı 2. Binanın hâli evsâfı 3. Sağlam 4. Harâbca, kabil-i ta'mîr 5. Pek harâb, gayr-i kabil-i ta'mîr
3. Hükûmetindir	3. Binanın cihet-i âidiyyeti
4. Yüz bin liradır	4. Binanın kıymet-i resmiyyesi
	Aylık 5. Kirası Senelik
6. Mekteb olarak yapılmıştır	6. Mekteb olarak yapılıp yapılmadığı.
	7. Mektebe elverişli olup olmadığı.
8. Müsâiddir	8. Leylîye müsait olup olmadığı.
9. Yüz talebe için	9. A'zamî hesapla kaç talebe için leylî olabilir?
10. Altı sınıf için	10. A'zamî hesapla kaç sınıf için müsâiddir?
11. Yirmi dönüm bağçesi vardır	11. Bağçesi var mıdır? Mesâhası ne kadardır? Kâfi midir?
15. Su taksîmâtı vardır	15. Su taksîmâtı nasıldır?
16. Mecnâları cüz'î ta'mîre muhtâcdır	16. Mecnâlar nasıldır?
17. Beş aded olup kâfi değildir	17. Âbdesthâneler şerâit-i sıhhiyyeyi hâiz midir, kaç tane-dir? Talebe mikdârına göre adedi kâfi midir?
18. Hamam vardır	18. Hamam ve duş gibi şeyler var mıdır?
19. Yoktur	19. Kışlık teneffüşhâne var mıdır?
20. On bin lira	20. Binadan a'zamî istifâde için kaç lira masârif-i ta'mîriyye ve tecdîdiye lâzımdır?
	21. Ta'mîr ve tecdîd için teklifleriniz var mıdır, târîh ve numaraları nedir?
	22. Ta'mîr ve tecdîd için keşf yaptırılmış mıdır?

Tablo 1: Samsun Orta Mektebine İlişkin Soru-Cevap Belgesi

Samsun Orta Mektebinin Mimari Özellikleri

Dosya, yapının bodrum, zemin ve birinci kat plan şemalarının detaylarını içeren çizimlere sahiptir. Söz konusu çizimler yapının ilk inşa evresine ait değildir ve 1928 tarihli dosyanın hazırlanma safhasında dosya içinde bulunan ve Maarif Vekaleti tarafından hazırlanmış olan talimatnameye göre oluşturulmuştur. Üç paragraftan meydana gelen talimatname, söz konusu dönemdeki eğitim yapıları için belirlenen standartları ve gereksinimleri içermektedir. Talimatnamenin içeriği ise şu şekildedir:

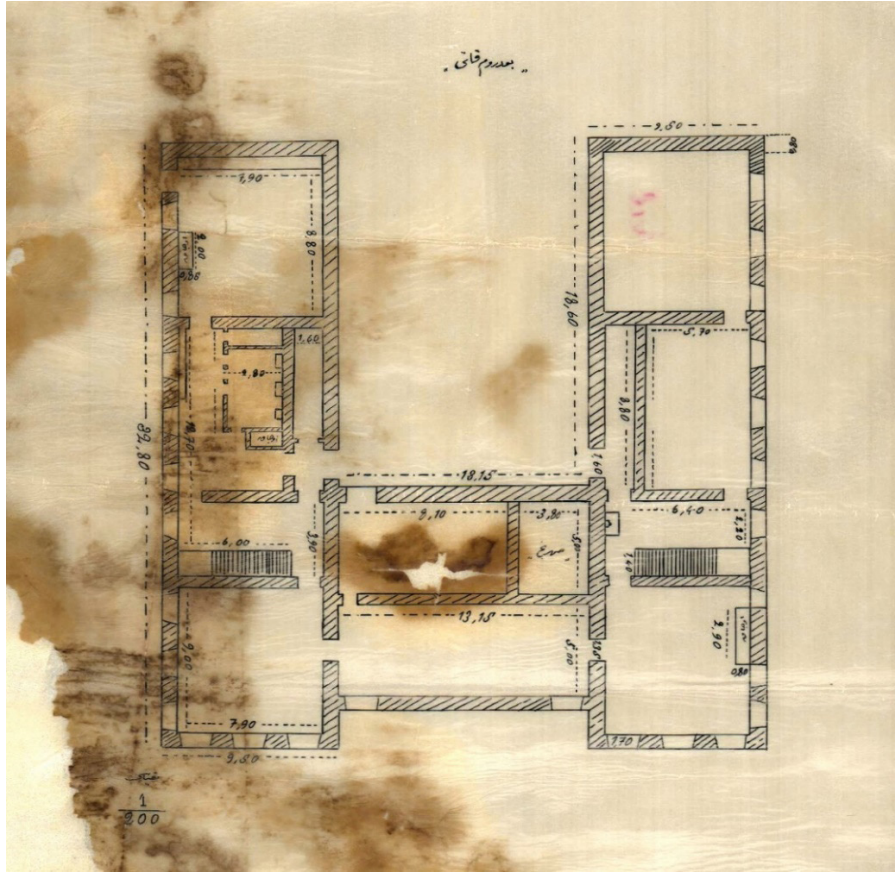
“Plan mutlaka mikyaslı olmalıdır. Fakat mikyas sabit değildir. Mikyasın mahreç rakamı mümkün olduğu kadar tam yani: 100,200,300 gibi yüz adedinin emsalinden ibaret olmalıdır. Planın tahsis edilen sahifeleri tamamen dolduracak cesamette bulunması lüzumdur. Eğer muhtelif mühim aksam varsa hepsinin arz ile birlikte üç numaralı sahifeye, ithal planı pek ziyade küçültecek ise her rakam için ayrıca ve muntazam bir plan çizilmelidir. 4,5 ve 6ncı sahifeler bu maksat için istimal edilecektir.

Planın lüzumsuz tahsilattan ârî olması, lakin itina ile çizilmiş bulunması zaruridir. Tersimde çini mürekkep kullanılacaktır. Mektebin muhtelif aksamının bugün ne için ve ne olarak isti'mal edildiği, yolunda her kesim üzerine adi kurşun kalem ile yazılarak gösterilecektir.

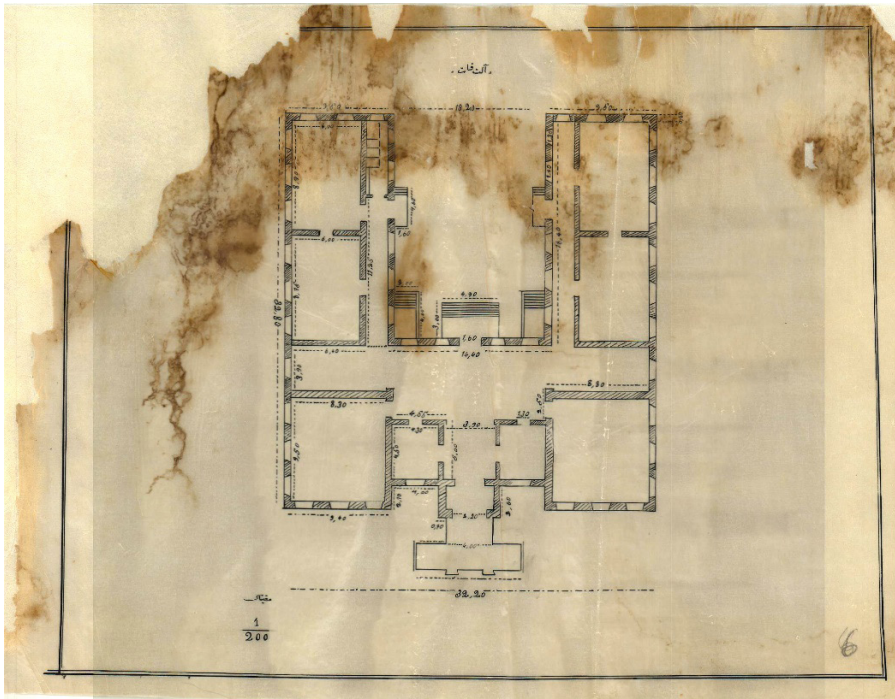
Bir köşeye mektebin bulunduğu 14x18 ebadında kroki halinde bir plan çizilmelidir. Bu plan yalnız ana caddeleri ve hükümet daireleri ile başlıca büyük mebaniyi göstermelidir. Mektep bu planda kırmızı renkle çizilecektir. Plan bir mu'ad siyah çini mürekkep ile tersim olunur.” (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 180.9.0.0. 98/477/2)

Plan şemalarında genel hatlarıyla bakıldığında mekânların boyutlarıyla ilgili ölçülere yer verildiği izlenmekle birlikte odaların işlevlerine dair herhangi bir notun yer almadığı görülmektedir. Tek istisna, bodrum katta üç farklı mekân içinde dikdörtgen bir alanın “ocak” olarak tarif edilmiş olmasıdır. Plan özelliklerine bakıldığında ise “U” biçimli bir şema ile karşılaşılır (Şekil 2-3-4). İki yönden girişin mevcut olduğu yatay bir kütlenin iki ucuna yerleştirilen birer düşey kütle ile bu şema meydana gelmektedir. Dış cephe merkezinden sağlanan ana girişte bir vestibül³ alanı ve hemen gerisinde bir yatay koridor bulunur. Günümüzde vestibül alanından koridora geçişin kapatıldığı izlenmektedir. Koridorun merkezinde bu kez avluya açılan üç kapı daha bulunmakta ve tek kolu merdivenle avluya geçiş sağlanmaktadır. Koridorun iki ucuna ise düşey birer koridor yerleştirilmiştir. Koridorların dış cephe tarafına ise tek yönden farklı boyutlarda mekanların dizildiği izlenmektedir. Katlar arası geçişi sağlayan merdivenler ise yalnızca üst kat plan şemasında gösterilmiştir. Yatay ve düşey koridorların kesiştiği noktalarda birer merdiven boşluğu görülmektedir. Koridorların pencere açıklıkları ise birbirine bakışık olarak iç avlu mahiyetindeki alana açılırlar. Zemin katta ayrıca birer kapı da bu açıklığa katılmaktadır. Plan şeması bu hali ile 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar inşa edilmiş eğitim yapılarıyla -ve hatta pek çok kamu yapısıyla- ortak bir tasarım dilini paylaşır.

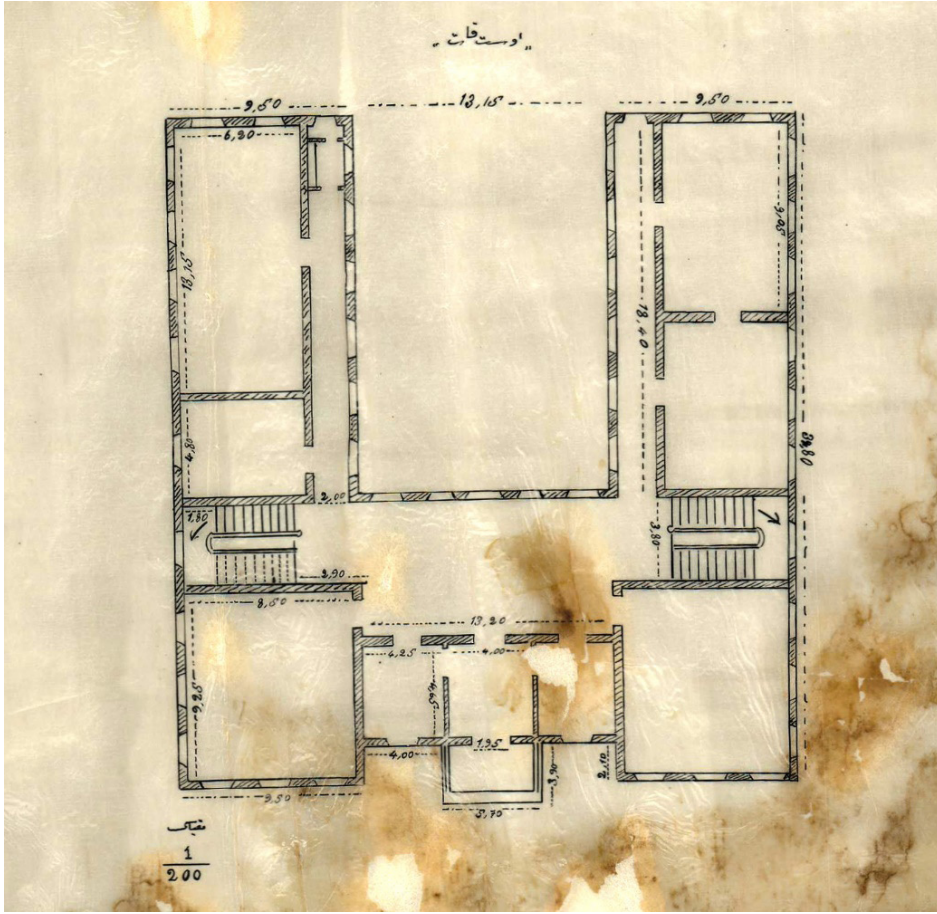
³ Dalan da denmektedir. Bina içerisinde çeşitli hacimlere geçişe imkân kılan giriş bölümü olarak bilinmektedir. Bkz. Hasol, 2010, 130, 488.

Şekil 2: Samsun Orta Mektebi Bodrum Kat Planı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 180.9.0.0. 98/477/2).

Şekil 3: Samsun Orta Mektebi Alt (Zemin) Kat Planı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 180.9.0.0. 98/477/2).

Şekil 4: Samsun Orta Mektebi Üst (Birinci) Kat Planı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 180.9.0.0. 98/477/2).

Dosya içinde bulunan ve Samsun Orta Mektebi'nin kent içindeki konumunu gösteren vaziyet planı ise talimatnameye uygun bir şekilde hazırlanmıştır (Şekil 5). Talimatnamede yapının çevresindeki yol ve sokak dokusu, kamu yapılarının ve diğer önemli eserlerin gösterilmesi ve mektebin de kırmızı mürekkep ile belirgin kılınması talep edilmektedir. Dosya ekindeki vaziyet planında da Samsun Orta Mektebi “U” biçimli kütlesiyle kırmızı mürekkeple belirgindir. Okul, *Çiftlik Caddesi* üzerinde yer almaktadır. Bununla birlikte *Hükümet Caddesi*, *Mehdi Paşa Caddesi* ve *Saadet Sokağı* da not edilmiş, harita üzerine işlenmiştir. Kütle boyutları ve konumları belirtilen yapılar ise *Umumhaneler*, *Müdüriyet Şubesi*, *Samsun-Sivas Demiryolu Ambar Müdüriyeti*, *Cephane* ve *Hükümet Konağı*’dır.

İlgili dosya içinde ise Samsun Orta Mektebi'ne ait tek bir fotoğrafın olduğu görülür (Şekil 6). Talimatnamede de belirtildiği üzere yapının genel durumu hakkında fikir verebilecek düzeyde hem ana cephe hem de yan cephesini kadrja alabilen bir açıdan çekilen fotoğrafın varlığı yeterli görüldüğü düşüncesi ile ayrıca bir cephe ve kütle çizimine ihtiyaç duyulmamıştır. Bununla birlikte aynı talimatnamelere uygun hazırlanmış olan Konya Erkek Muallim Mektebi'ne ait dosyada söz konusu yapının hem cephe fotoğrafının hem de çiziminin ekte sunulduğu görülmektedir (Kolay, 2024, 685-686). Bu durumda Samsun Orta Mektebi için çizim paftasının ya gerek görülmediği ya da dosyanın hazırlandığı esnada resim mualliminin bulunmadığı düşünülebilir.

Söz konusu kare, yapının ana girişi olan kuzeydoğu cephesini göstermektedir. Aynı zamanda kuzeybatı cephe de kadrja girmektedir. Fotoğrafta bodrum katın basık kemerli pencere açıklıkları ile zemin ve üst katın dikdörtgen formlu pencere açıklıkları izlenmektedir. Ahşap destekler ile desteklenen geniş saçak en dışta ahşap festonlar⁴ ile hareketlilik kazanmaktadır. Ahşap festonların bir kısmı günümüzde ya tahrip olmuş ya da tamamen ortadan kalkmıştır. Ana kapı ise iki ayaklı bir revak ile cepheden taşmakta ve üst kat seviyesinde bir balkon meydana getirmektedir. Söz konusu revaka ulaşım üç kollu bir merdiven tasarımı ile gerçekleşmektedir. Günümüzde ise bu revak ortadan kalkmıştır. Kuvvetle muhtemel revakın varlığının en erken belgelendiği fotoğraf, 1928 tarihli bu fotoğraftır. Yine bu fotoğraftan yola çıkarak yapının cephelerinde rustik taş kaplamaya sahip olduğu izlenmektedir. Zemin kat ile birinci kat pencere açıklıkları arasındaki alana yerleştirilen kare formlu panolar cepheye hareketlilik kazandıran diğer unsurlar arasında yer almaktadır. Günümüze ulaşabilen bir diğer unsur ise ana cepheyi teşkil eden kuzeydoğu cephesinin diğer cephelerden farklı olarak bosajlı⁵ taş saplamanın zemin kat seviyesinden saçığa kadar kesintisiz bir şekilde cephe kaplaması malzemesi olarak kullanılmış olmasıdır. Bodrum kat cephesi ise hem ana cephede hem de diğer cephelerde kesme taş kaplama malzeme ile sürekliliğini sağlamaktadır.

⁴ Arseven festonu tanımlarken şu ifadelerle yer vermektedir: “Saçaklar ve kornişler gibi bazı mimari kısımların altına sarkıtma olarak konan dilim dilim yaprak şeklinde oyma süsler”. Bkz. Arseven, 1943, 584

⁵ Bosaj, bir duvar yüzündeki taşların çeşitli şekillerde pürüzlü olarak bırakılması olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Hasol, 2010, 92.

Şekil 6: Samsun Orta Mektebi Ana Cephe Genel Görünümü (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 180.9.0.0. 98/477/2).

1928 yılına ait belge ve bilgilerle karşılaştırıldığında günümüzdeki eserin büyük oranda özgünlüğünü koruduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte ana cephedeki revaklı giriş alanının kaldırılmış olması ve vestibül alanından merkezdeki koridora geçişin kapatılması gibi uygulamalar plan şemasındaki değişimlere örnek olarak sıralanabilir. Saçak uçlarındaki ahşap festonların da bir kısmının tahrip olması bir kısmının da tamamen ortadan kalkması dışında süsleme unsurlarına dair yapının genel olarak özgünlüğünü koruduğunu söyleyebiliriz (Şekil 7). Aynı zamanda yapının özgün döşemelerinde tercih edilen karosimanlar da günümüze ulaşabilmiş unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Söz konusu karosimanların üstü uzun bir süre boyunca çağdaş seramik malzeme ile kaplı iken son yıllarda yapılan kısmi bir onarım neticesinde söz konusu muhdes döşemeler kaldırılmış ve özgün döşeme malzemesi olan karosimanlara ulaşılmıştır⁶.

⁶ Söz konusu karosimanlar yerinde yaptığımız tespit ile doğrulanmış olmasına karşın görsel bir veri almak konusunda yapıyı halihazırda kullanan kamu kuruluşundan gerekli izinler alınamamış, fotoğraf çekimi için yaptığımız resmi başvuruda talebimize olumsuz yanıt verilmiştir. Bu sebepten ötürü iç mekân ile ilgili bir görsel paylaşmamız mümkün olmamıştır.

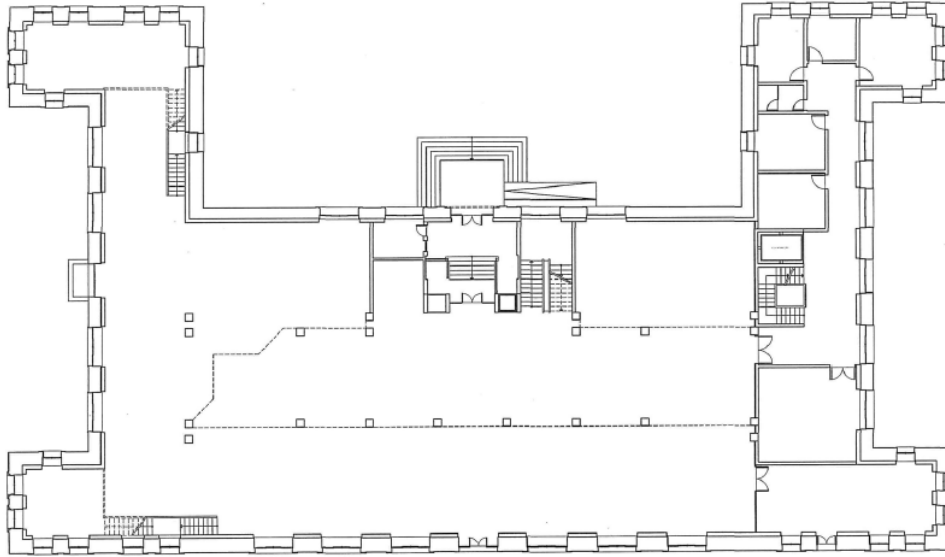
Şekil 7: Samsun Orta Mektebi (Günümüzde Samsun Olgunlaşma Enstitüsü) Cephe Genel Görünümü) (Yazar Arşivi)

Değerlendirme ve Sonuç

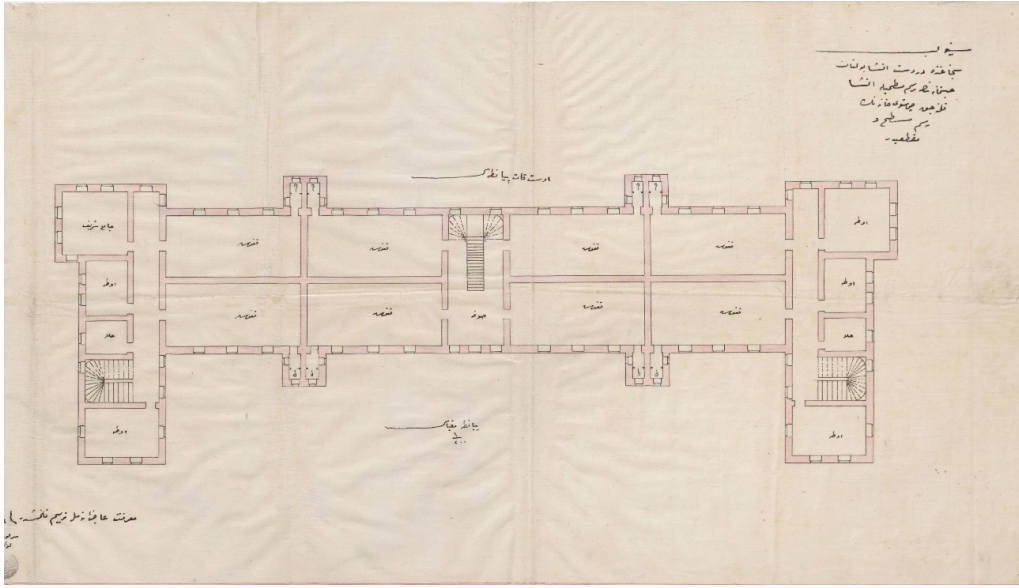
Samsun Orta Mektebi, Cumhuriyet dönemi bir eğitim yapısı değildir. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim politikasındaki en büyük sorunlardan birisi olan fiziki imkânı karşılamaya yönelik atılan adımların bir parçasıdır. Osmanlı döneminde yine bir eğitim yapısı olarak inşa edilmiş olan binanın, Cumhuriyet döneminde de işlevini sürdürdüğü ve hatta mevcut durum ve sorunlarıyla ilgilenildiği araştırmamızın temelini oluşturan söz konusu arşiv dosyasının varlığından anlaşılmaktadır. Bu devamlılık Cumhuriyet döneminde eğitim yapılarının geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmaların yalnız yeni yapı inşasıyla sınırlı kalmadığını, mevcut binaların da kullanımına yönelik bir girişimin varlığını göstermektedir. Arşiv dosyasında yer alan belgeler, Samsun Orta Mektebi'nin Cumhuriyet'in erken yıllarında fiziki imkanlarının değerlendirildiği, mevcut durumunun tespit edildiği ve yapılan düzenlemeler ile eğitime uygun hale getirildiğini ortaya koyar.

Bu bağlamda yapıyı fiziki unsurları ile değerlendirirken, doğrudan Cumhuriyet dönemi eğitim yapılarından ziyade Osmanlı dönemi eğitim yapıları ile mukayese etmek daha isabetli olacaktır. Söz konusu mukayese bu başlık altında plan şeması, cephe düzenlemelerinin gösterdiği üslup analizinin dönemin diğer eğitim yapıları ile karşılaştırılması şeklinde olacaktır. Ayrıca, yapının ait olduğu dönem içerisindeki özgün niteliklerini daha iyi anlamak adına, dönemin diğer kamu yapıları ile de karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Bu sayede, yapının mimari özellikleri hem inşa edildiği Osmanlı dönemi perspektifinden hem de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında karşılaştığı değişim ve dönüşümler bağlamında kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Plan tipolojisi yönünden Samsun Orta Mektebi, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk yıllarında inşa edilen eğitim yapılarında sıklıkla tercih edilen “U” biçimli plan şemasına uygun olarak tasarlanmıştır. Yatay ve düşey koridorların meydana getirdiği toplanma-dağılıma alanının tek yönüne yerleştirilen odalardan meydana gelen bu şema Osmanlı eğitim yapıları arasında Sivas Sanayi Mektebi (Bulut, 2019, 116) (Şekil 8), İzmir Atatürk Lisesi (Rum Merkez Kız Okulu) (Şimşek Özel, 2018, 175), Edirne İttihat ve Terakki Dar’üleytâmı (Toprak, 2019, 78), Koçhisar İbtidai Mektebi (Zor-Bilget Fataha, 2024, 425) ve Galatasaray Mekteb-i Sultanisi’nde karşımıza çıkmaktadır. Eğitim yapıları haricinde “U” biçimli plan şemasının tercih edildiği diğer kamu eserlerine örnek olarak Selanik Tevkifhanesi (Kolay-Çiftyürek, 2023, 380), Sinop Hapishanesi (Kolay, 2021, 80) (Şekil 9), Kaş ve Nevşehir hükümet konakları (Kolay-Çoban, 2024, 120,132), Samsun ve Tekirdağ hükümet konakları (Yazıcı Metin, 2019, 126), Üsküp Adliyesi (BOA, TFR.I.KV. 183/18228; Kolay-Çoban, 2024, 136), Bursa ve Urfa Gureba Hastaneleri ile Zeynep Kâmil Hastanesi (Yazıcı Metin, 2024, 219-220) sıralanabilir. Geniş dershane, kütüphane ve laboratuvar odalarının bitişik nizamda dizilmesine ve tek yönde bir koridor ile birbirine bağlanmasına olanak tanıyan bu plan şemasının gerek Osmanlı dönemi gerekse Erken Cumhuriyet dönemi eğitim yapılarında fonksiyonel ve ayrıca eklemeler ile ihtiyaca göre geliştirilebilir bir özelliğe sahip olması bakımından tercih edilmiş olduğu düşünülebilir.

Şekil 8: Sivas Sanayi Mektebi Zemin Kat Planı (Bulut, 2019, 118)

Şekil 9: Sinop Hapishanesi Üst Kat Planı (BOA. PLK.p, 4630)

Günümüzde mevcut olan yapının cephe tasarımını aynı zamanda eski fotoğraflarından da izlememiz mümkündür. Bu bağlamda yapının Neo-Klasik çizgiye yakın bir cephe karakterine sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte 20. yüzyılın başından itibaren dönemin yaygın mimarlık üslubu olan ve özellikle hükümet konakları, belediye binaları, adliye binaları, hastaneler ve hapishaneler gibi kamu eserlerinde sıkça karşılaşılan, döneminin ismiyle Milli Mimari Rönesansı (Birinci Ulusal Mimarlık Akımı (Yavuz, 1981, 69,71) veya Yeni-Osmanlı Mimarlığı⁷) üslubuna uyumlu birtakım detayların da varlığı izlenmektedir. Özellikle Neo-Klasik mimaride nadiren karşılaştığımız geniş saçak uygulaması ve saçak uçlarında görülen festonlar, Milli Mimari Rönesansı ekseninde tasarıma dahil edilmiş unsurlar olarak yorumlanabilir. Özellikle saçaktaki bu uygulama Afyon'daki belediye binası ile benzer özellikler sergilemektedir (Kolay, 2023, 228). Ayrıca 19. yüzyılda inşa edilmiş pek çok Viktorya tarzı sayfiye konutlarında da söz konusu feston uygulamalarına rastlanmaktadır (Kalafatoğlu, 2016, 125). Dönemin eğitim yapılarındaki Neo-Klasik uygulamalara Selanik İdadi Mektebi (Özbek, 2023, 137), Malatya Gazi İlköğretim Okulu (Sarı, 2021, 75), Balıkesir İdadi, Söğüt İdadi, Edirne İdadi, Mardin İdadi (Şekil 10), Üsküdar Amerikan İnas İdadi ve Trabzon Rum İdadi Mektepleri (Toptaş, 2020, 144,162,199,222,244,298) de örnek olarak sıralanabilir. Eğitim yapıları haricinde Neo-Klasik üslubun tercih edildiği kamu eserlerine Konya (Şekil 11), Burdur ve Seydişehir hükümet konakları (Kolay & Çoban, 2024, 124,127,131), Işkodra Vilayeti ve Selanik Vilayeti hükümet konakları (Konuk Halaçoğlu, 2018, 192,247), Isparta ve Konya hükümet konakları mahzenleri (Kolay-Çoban, 2024, 120,133), Siroz Hapishanesi (Kolay, 2021, 180), Malatya Hapishanesi (Sarı, 2021, 143), İstanbul Gümüşsuyu ve Zeynep Kâmil Hastaneleri (Atasoy, 2022, 94,107) örnek olarak sunulabilir. Bir 19. yüzyıl liman

⁷ İsmi konusunda halen tartışma alanı oluşturan, 20. yüzyılın başından 30'lu yıllara kadar Anadolu kentlerindeki kamu binalarında sıklıkla uygulanan söz konusu üslup için birbirinden farklı isimler verilmektedir. Aykut Köksal ve Günkut Akın da bu mimarlık akımına "Yeni-Osmanlı Mimarlığı" adını vermektedir. Akın, söz konusu terim için şunları ifade etmektedir: "Yeni-Osmanlı Mimarlığı Batıya koşut, fakat Batı dışı bir kuldarda el yordamıyla modernleşmeye doğru yola çıkan bir üslubun adıdır. Eski üslupları yeniden ele alan Batı tarihselcilikleri gibi, modern mimarlığa varacak olan süreçte konumlanan ve onun altyapısını hazırlayan bir geçiş dönemi olgusudur. Tıpkı 19. yüzyılın Yeni-Gotik, Yeni-Klasik ve benzeri üslupları gibi, Osmanlı'daki çok daha geç ve çok daha kısa ömürlü sadece." Bkz. Akın, 2020, 52.

kenti olarak Samsun’da Neo-Klasik üslubun gerek kamu yapılarında gerekse özel konut ve ticari yapılarda da kabul gördüğü günümüze ulaşabilen yapı stokundan anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Polihron Oteli (Eski Askeri Hastane Binası), Atina Bankası (Ziraat Bankası), Mantika Palas (Gazi Müzesi), Hükümet Konağı (Şekil 12) ve Hamidiye Gureba Hastanesi Samsun’da Neo-Klasik mimarinin tercih edilen bir mimari üslup olduğunu gösteren eserlere örnek olarak sıralanabilir.

Şekil 10: Mardin İdadi Binası Ana Cephe Genel Görünümü (Yazar Arşivi)

Şekil 11: Konya Hükümet Konağı Ana Cephe Genel Görünümü (Yazar Arşivi)

Şekil 12: Samsun Hükümet Konağı Ana Cephe Genel Görünümü (Yazar Arşivi)

Arşiv çalışmaları her geçen gün mimarlık tarihine ışık tutan bir kaynak olarak ilgi ve önemini artırmaktadır. Osmanlı arşivleri sahip olduğu plan, proje, fotoğraf, harita ve resmi yazışmalar ile mimarlık ve sanat tarihi araştırmacılarının başucu kaynakları arasında yerini almıştır. Bu arşivde yer alan belgeler, Osmanlı dönemi yapılarının tasarım süreçlerini, inşa tekniklerini, onarımlarını ve değişimlerini analiz etmekte kritik bir rol oynamaktadır. Her ne kadar kapsam ve içerik bakımından şu an itibarıyla kıyas etmemiz mümkün görünmese de Cumhuriyet arşivleri de sahip olduğu belgelerle mimarlık ve sanat tarihi çalışmalarına katkı sağlayan önemli başucu kaynakları arasında yerini almaktadır. Osmanlı ve Cumhuriyet arşivleri bir bütünlük içinde ele alınması mimari yapıların teknik ve estetik özelliklerinin daha sağlıklı değerlendirilmesini sağlayarak ayrıca güncel restorasyon çalışmalarına da bilimsel bir zemin hazırlar. Bu bağlamda Samsun Orta Mektebi için hazırlanan dosyanın daha geniş bir kitleye yayılan tip belgelerden oluşan bir dosya olduğu görülmektedir. Bu dosyalar Anadolu'nun pek çok noktasında Osmanlı'nın son yıllarında inşa edilmiş ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim yapısı olarak kullanılan binaların mevcut durumlarını öğrenmek ve bir politika geliştirmek amacıyla bilgi toplama ağının meydana getirildiğinin kanıtı olarak yorumlanabilir. İstenen evraklar, çizimler, fotoğraflar ve sorulan sorular hem yapının mevcut durumunu öğrenmeye yönelik isteği ortaya çıkarmakta, hem de ileride yapının fiziki durumuna ilişkin alınabilecek eylemlere yönelik politika geliştirme ihtiyacını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda özgün inşa projelerine Osmanlı arşivlerinde henüz ulaşılamayan mektep binasına yönelik hazırlanan, önemli bir kaynak niteliği taşıyan 1928 tarihli proje ve sual-cevap dosyası sayesinde inşasından kısa bir süre sonraki kullanımına ve mimari detaylarına ilk defa bu çalışma ile ulaşılmış ve sanat tarihi araştırmaları kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180.9.0.0., Kutu: 98, Gömlek: 477, Sıra: 2, Tarih: 14 Nisan 1928.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tefrişat-ı Rumeli Evrakı, Kosova Evrakı (TFR. I. KV.), Dosya No: 183, Gömlek No: 18228, Tarih: 2 Zilkade 1325 (7 Aralık 1907).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Plan, Proje, Krokiler (PLK.p), Dosya No: 4630 (Tarih Yok)

Araştırmalar

Akın, G. (2020). Yeni-Osmanlı Mimarlığı, Başkent Ankara'nın Kuruluşundaki Kısa Deneyimi ve Romantizm Çağrışımları. Ali Cengizkan & N. Müge Cengizkan (Haz.), *Bir Şehir Kurmak: Ankara 1923-1933* (s. 51-78). Ankara: VEKAM Yayınları.

Arseven, C. E. (1943). "Feston". *Sanat Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 584). Maarif Matbaası.

Atasoy, S. (2022). *Türkiye'deki Geç Dönem Osmanlı Hastane Binaları (1827-1923)*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Bayraktar, M. S. (2016). *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*. Samsun: Samsun Canik Belediyesi Yayınları.

Bulut, M. (2019). *Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları*. Sivas: Sivas İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Duymaz, A. Ş. (2006). XIX. Yüzyılda Samsun'un Kentsel Gelişimine Dair Birkaç Mimari Örnek. Cevdet Yılmaz (Haz.), *Geçmişten Geleceğe Samsun 1*. Kitap (s. 449-461). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Erdoğan, A. T. (1995). *Maarif-İ Umumiye Nezareti Teşkilatı İdari Teşkilat Açısından*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Halaçoğlu Konuk, N. (2018). *Tanzimat Sonrası, Osmanlı Rumeli Vilayetleri Hükümet Konaklarında İdeoloji ve Erk'in Mimari Temsili (1839-1922)*. Ankara: Atılım Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Hasol, D. (2010). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınları.

Kalafatoğlu, E. P. (2016) Yüzyıl Dönümü İstanbul Mimarlığında "Viktorya Tarzı" Sayfiye Konutları. Gözde Çelik (Haz.), *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları* (s. 119-131). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kolay, E. (2021). *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Kolay, E. (2023). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Belediye Binaları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Kolay, E. (2024). Arşiv Belgelerinin İzinde Konya Erkek Muallim Mektebini Yeniden Yorumlamak. *Sanat Tarihi Dergisi*, 33(2), 679-699. <https://doi.org/10.29135/std.1494961>

Kolay, E., ve Çiftiyürek, M. (2023) Selanik Tevkifhanesi Projesi ve Keşif Defteri Üzerine Bir Değerlendirme. *Sanat Tarihi Yılığ*, 32, 367-388. <https://doi.org/10.26650/sty.2023.1205229>

- Kolay, E., ve Çoban, E. (2024) Konya Vilayeti Dahilinde Projelendirilen Hükümet Konakları ve Mahzen Binaları. *Palmet Dergisi*, 6, 117-147. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13820012>
- Özbek, Y. (2013) Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1954) Kayseri’de Okul Yapıları. *Belleten*, 278(77), 271-302. <https://doi.org/10.37879/belleten.2013.271>
- Özbek, Y. (2023). Tanzimat Sonrasında Selanik’in Gelişimi ve İdadi Mektebi. *METU JFA*, 40(2), 123-151. <https://doi.org/10.4305/METU.JFA.2023.2.6>
- Öztürk, C. (2000). “İdadi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 21, s. 464-466). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarı, F. Z. (2021). *Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapılarının Malatya İli Örneği Üzerinden İncelenmesi*. Adana: Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Sarısakal, B. (2005). *Samsun Sağlık Tarihi*. Samsun Barış Gazetesi Yayınları.
- Şimşek Özel, H. (2018). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Eğitim Yapıları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Tekeli, İ. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişimler”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 2, s. 456-475). İletişim Yayınları.
- Toprak, N. (2019). *Edirne’de Geç Dönem Osmanlı Eğitim Yapıları*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Toptaş, R. (2020). *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) İdadi Yapıları (Türkiye Örnekleriyle)*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Türkmen, K. (2022). Osmanlı’da Modern Eğitimin Günümüze Ulaşamayan Bir Temsilcisi: İnşa Süreci ve Mimari Detayları ile Kırşehir Mekteb-i İdadisi. *Art-Sanat* (17), 529-550. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2022.17.893286>
- Yavuz, Y. (1981). *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Basımevi.
- Yazıcı Metin, N. (2019). *Devlet Kapısı: Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yazıcı Metin, N. (2024). *Osmanlı’nın Gureba Hastaneleri İnşaa Süreci ve Mimarisiyle Türkiye Örnekleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Zor, H., ve Bilget Fataha, E. (2024). Sivas İlçelerindeki Geç Osmanlı Dönemi Eğitim Yapılarından Örnekler. Candan Ülkü & Halil Elemana (Ed.), 26. *Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı* (s. 415-436). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

